

SPORMETRE

The Journal of Physical Education and Sport Sciences
Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi

DOI: 10.33689/spormetre.1501891

Geliş Tarihi (Received): 15.06.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 09.11.2024

Online Yayın Tarihi (Published): 30.12.2024

OSMANLI DEVLETİ'NDE SERBEST ZAMAN VE EĞLENCEYE YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER: 1896 TARİHLİ BİR NİZAMNAME İNCELEMESİ

Erdoğan Ekinci^{1*}

¹Artvin Çoruh Üniversitesi, Arhavi Meslek Yüksekokulu, Spor Yönetimi Programı, ARTVİN

Öz: Osmanlı Devleti, farklı milletlerin ve dinlerin bir arada yaşadığı çok kültürlü yapısıyla çeşitli serbest zaman ve eğlence tarzlarının gelişimine zemin hazırlamıştır. Bu etkinlikler genellikle İstanbul gibi büyük merkezlerde yoğunlaşmış ve sadece serbest zaman geçirme amacı taşımamış, aynı zamanda ticari, yenilikçi ve birleştirici işlevlere de sahip olmuştur. 19. yüzyılda, tiyatro, şan kahvesi, balo, dilsiz oyunlar (dansçılar, hayvanlarla gösteri yapanlar ve ateşbazlar), hokkabazlık, cambazlık, kukla oyunları vd. eğlence türlerinin ve mekanlarının sayısı artmıştır. Ancak, bu eğlence mekanlarında alkol, uyuşturucu, kumar vb. toplumsal normlara aykırı durumlar, çeşitli olumsuzluklara neden olmuştur. Bu olumsuzluklar karşısında Osmanlı Devleti, toplumun ve devletin güvenliği açısından çeşitli tedbirler almayı amaçlayan nizamnameler ve kanunnameler yayınlamıştır. Bunlardan biri, 11 Haziran 1896 tarihinde yayınlanan Memalik-i Şahane'de Umumun İntibah ve Tenezzühü İçin İcra Olunabilecek Lubyat ve Lehviyata Dair Nizamname (Osmanlı Devleti'nde Halkın Bilinçlenmesi ve Eğlencesi İçin Uygulanabilecek Eğlence ve Oyunlara İlişkin Yönetmelik) başlıklı belgedir. Bu araştırma, Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve eğlenceye yönelik hukuki düzenlemeleri içeren nizamnamenin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, nizamnamenin incelenmesi için nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan tarihi araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda, doküman analizi tekniği ile nizamname üzerinde detaylı bir inceleme yapılmıştır. Nizamnamenin içeriğinin analizinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak, nizamnamenin Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve eğlence faaliyetlerinin devlet kontrolünde ve belirlenen kurallar çerçevesinde gerçekleşmesi amacıyla oluşturulduğu belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve eğlence faaliyetlerinin dini, siyasi ve edebi hassasiyetler çerçevesinde şekillendiğini görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Serbest zaman, eğlence, Osmanlı Devleti, nizamname

LEGISLATIVE REGULATIONS ON LEISURE AND ENTERTAINMENT IN THE OTTOMAN EMPIRE: AN ANALYSIS OF AN 1896 DATED REGULATIONS

Abstract: The Ottoman Empire, with its multicultural structure where various ethnicities and religions coexisted, provided a fertile ground for the development of diverse leisure and entertainment activities. These activities were predominantly concentrated in major centers like Istanbul and served not only as a means of leisure but also had economic, innovative, and unifying functions. In the 19th century, there was an increase in the number of entertainment types and venues, including theaters, musical coffeehouses, balls, mime shows, juggling, acrobatics, and puppet shows. However, these entertainment venues often saw occurrences of socially deviant behaviors such as alcohol consumption, drug use, and gambling, leading to various societal problems. In response to these issues, the Ottoman Empire issued regulations and laws aimed at ensuring the safety of society and the state. One such document is the "Regulation on the Amusements and Recreations that Can Be Performed for Public Amusement and Recreation in the Imperial Territories" dated June 11, 1896. This research aims to examine the regulation concerning leisure and entertainment in the Ottoman Empire. A historical research method, one of the qualitative research approaches, was used for the examination of the regulation. In this context, the document analysis technique was employed to conduct a detailed examination of the regulation. Content analysis was used to analyze the content of the regulation. As a result, it was determined that the regulation was established to ensure that leisure and entertainment activities in the Ottoman Empire occurred under state control and within defined rules. It was observed that leisure and entertainment activities in the Ottoman Empire were shaped within the framework of religious, political, and literary sensitivities.

Key Words: Leisure, entertainment, Ottoman Empire, regulation

* Sorumlu Yazar: Erdoğan Ekinci, Öğretim Gör. Dr., E-mail: erdoganekinci@artvin.edu.tr

GİRİŞ

Serbest zaman, kültür ve tüketim arasındaki ilişki, serbest zaman mekanlarının ve faaliyetlerinin gerçekleşmesi ve serbest zaman sektörlerinin gelişimi üzerinden incelendiğinde, eğlencenin bireylerin yaşamlarındaki öncelikleri arasında yükseldiği ve bu durumun tüketim alışkanlıkları ve kültürel değerler üzerinde belirgin bir etkisi olduğu görülmektedir (Fincham, 2018). Osmanlı Devleti'nde loncalar, hem ticaretteki üretim ve dağıtım süreçlerini düzenlerken hem de halkın serbest zamanlarını değerlendirdiği eğlence faaliyetlerini kontrol altında tutarak toplum hayatında merkezi bir konuma sahip olmuşlardır. Osmanlı'da hem sosyal hayat hem de ticaret loncaya bağlı alt sektörler tarafından düzenlenmiştir. Bu alt sektörlerden en önemlileri yiyecek, ev ürünleri, giyim, hizmet ve eğlence olarak sıralanmaktadır (Akbaş vd., 2018). Bu bağlamda, Osmanlı toplumunda serbest zaman ve eğlence faaliyetleri, dini kuralları gözeterek faaliyet gösteren esnaf loncalarının denetimi altındaydı. (Goodwin, 1999).

Osmanlı Devleti'nin, yönetimi altındaki farklı milletlerin çeşitli dinî ve kültürel yapıları bir arada barındırması sebebiyle farklı serbest zaman ve eğlence tarzlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Gümüş, 2023). Osmanlı Devleti'nde pek çok konuda olduğu gibi eğlence hayatının merkezi de İstanbul'dur. İstanbul, taşra halkının hayal dahi edemeyeceği eğlenceler, şenlikler ve coşkulu kutlamaların yaşandığı bir merkez olmuştur (Durkaya, 2020). Bu eğlenceler, genellikle belirli günlerde yapılan ve bazen oldukça gösterişli olan, hatta zaman zaman aşırılıklara varan etkinliklerdir. Bu etkinlikler, sadece serbest zaman geçirme amacı taşımakla kalmayıp, aynı zamanda ekonomik, yenilikçi ve birleştirici işlevlere de sahiptir (Güzey, 2018). Örneğin, bu etkinlikler sayesinde şehirde ticaret canlanmış, yeni ürünler ve eğlence biçimleri tanıtılmış ve farklı kesimden insanlar bir araya gelerek sosyal bağlar kurmuştur. Bu bağlamda, İstanbul'un Osmanlı Devleti için eğlence ve kültür açısından önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve eğlence türleri genellikle spora dayalı etkinlikler, zihinsel beceri gerektiren gösteriler, beceri ve yeteneğe dayalı performanslar, oyunlar, müzikal etkinlikler, geleneksel eğlence biçimleri gibi çeşitli kategorilere ayrılabilir (Dinçer Berdibek, 2017). Bu kategorizasyon, serbest zaman ve eğlence faaliyetlerinin çeşitliliği insanların farklı zevklere, becerilere ve ilgi alanlarına hitap eden geniş bir yelpazeye sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Osmanlıcada, oyun, eğlence ve serbest zaman kavramlarıyla ilişkili olarak, lehviyat, lubiyat ve tenezzüh kelimeleri kullanıldığı görülmektedir. Lehviyat Arapça lehv "eğlence, faydasız iş" kökünden gelmekte olup çoğul eki alarak eğlenceler anlamına gelmektedir. Lubiyat ise yine Arapça kökenli olup lu'b "oyun" kelimesinin çoğul olarak, oyunla ilgili eğlenceler (cambaz, hokkabaz, tiyatro vb.) anlamında kullanılmaktadır (Devellioğlu, 2002). Bu bağlamda, önemli bir diğer kavram ise tenezzühtür. Tenezzüh kelimesi Arapça kökenli olup, hoşça vakit geçirmek, gezmek, gezinti, eğlenmek için gezip dolaşmak, dinlenmek gibi anlamlara gelmektedir (Naci, 2019).

Osmanlı Devleti'nde Gerçekleşen Eğlence Türleri ve Mekanları

Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve eğlence denince ilk akla gelen dönemlerden biri Lale Devri'dir (1718-1730). Bu dönem, Sultan III. Ahmet ile damadı Sadrazam İbrahim Paşa'nın yönetiminde, eğlencenin bir ihtiyaç olarak görüldüğü bir zaman dilimini ifade etmektedir (Durkaya, 2020). Özellikle III. Ahmet ve Sadrazam İbrahim Paşa'nın sanat ve edebiyata olan ilgileri, dönemin kültür dünyasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu ilgi ve himayenin etkisiyle, sonradan "Lale Devri" olarak adlandırılan bir süreç ortaya çıkmıştır (Önal Kılıç, 2018). Lale Devri olarak bilinen bu dönem, Osmanlı kültüründe saray odaklı eğlence

geleneginin bir parçası haline gelmiştir. Çerâğân ya da günümüzdeki adıyla Lale Devri, eğlence anlayışının saray çevresinde geliştiği bir kültürel dönem olarak öne çıkmıştır (Süngü, 2017). Sadrazam İbrahim Paşa, bu dönemde Sadabad Sarayı'nda birçok eğlence ve ziyafet alanı inşa ettirmiştir. Saray'ın yapımından sonra Kağıthane Mesire alanı halkın sıkça ziyaret ettiği, sosyalleşmenin önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir (Araç, 2022). Osmanlı Devleti'nde Tanzimat öncesinde hamam, meyhane, kahvehane gibi eğlence mekanlarına ek olarak Tanzimat sonrasında kafe, pastane, otel, lokanta, gazino, bar gibi yeni mekanlar eklenmiştir. Bu dönemde özellikle Pera'da Avrupa tarzında kafelerin, gazinoların ve kafeşantanların (hem içki hem de müzikli eğlence sunan mekanlar) açıldığı bilinmektedir (Harmandar, 2020). Osmanlı Döneminde gazinolarında, geleneksel ve batılı eğlence türlerine ait meddah, pandomim, karagöz, tiyatro gibi birçok farklı eğlenceler düzenlenmiştir (Şenyurt, 2021).

Osmanlı Döneminde en yaygın serbest zaman ve eğlence mekanlarından biri meyhanelerdir. Meyhaneler özellikle İstanbul'un fethinden sonra şehirden ayrılmayan ve gayrimüslim halkın istekleri sonucunda belirli alanlarda ve belirli sayıda sınırlandırılmak koşuluyla varlığına devam etmiştir (Topuz, 2019). Osmanlı Devleti'nde, gayrimüslimlerin yaşadığı mahallelerde meyhanelerin inşası devlet iznine tabi olup, halkın bu mekanlara giderek içki içmesi ve eğlenmesinde herhangi bir sakınca görülmemiştir (Yıldırım, 2021). Osmanlı'daki meyhanelerin sayısı, devletin güvenliği amacıyla gerçekleştirdiği müdahaleler ve düzenlemeler doğrultusunda değişkenlik göstermiştir. Meyhaneler, genellikle fiziksel büyüklükleri ve özelliklerine göre gedikli, koltuklu ve ayaklı meyhaneler olmak üzere üç sınıfa ayrıldığı bilinmektedir (Erdoğanlı, 2023).

Osmanlı Döneminin önemli serbest zaman ve eğlence türlerinden bir diğeri ise operadır. Sultan IV. Murad döneminde oğlunun sünnet düğünü ve kızının evlilik törenlerinde Edirne sarayında düzenlenecek eğlence etkinlikleri arasında Köprülü Fazıl Ahmet Paşa bir opera temsiline yer almasını istemesiyle birlikte, opera Osmanlı kaynaklarında ilk kez 18. yüzyılda yer almıştır (Yazıcı, 2024). 1831 yılına gelindiğinde, Mızıkâ-i Hümayun'un kurulması sonucu opera önce sarayda 1840 yılından sonra ise saray dışında yaygınlaşmaya başlamıştır (Yöre, 2011). İstanbul'da Cadde-i Kebir (İstiklal Caddesi) Çiçek Pasajı'nda 1840 yılında kurulan Naum Tiyatrosu, başlangıçta sadece tiyatro eserleri sergilerken, 19. yüzyılın sonlarına doğru İtalyan operasına ait eserlerin sergilenmesiyle ön plana çıkmıştır (Coşkunsoy, 2019).

Osmanlı döneminde İstanbul'da müzik ve dans gibi eğlenceler, genellikle; balo, bar, kıraathane, meyhane ve kahvehane gibi çeşitli mekanlarda gerçekleşmiştir. Bu mekanlar, genellikle eğlenmek ve serbest zamanları değerlendirmek amacıyla kurulmuştur (Yöre, 2012). Osmanlı döneminde, sarayda genellikle Fars ve Arap kökenli müziklerin icra edildiği bilinirken, taşrada ise halk ve tekke müziklerinin ön planda olduğu görülmektedir. Batı müziği ile Osmanlı ilk kez 15. yüzyılda İstanbul'u fethiyle birlikte kiliselerde yer alan çok sesli koro müziği ile tanışmıştır (Akdeniz, 2017). Sultan II. Mahmud döneminde, Mehterhane-i Hümayun'un yerine kurulan Mızıkâ-i Hümayun ile Osmanlı'da Batı müziğiyle tanışma süreci başlamış ve bu müzik türünün gelişimi hızlanmıştır. (Kutlay, 2020). Batı müziği, Osmanlı müziğinden etkilenirken, Osmanlı Devleti de Batı'dan etkilenmiştir. Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinde önemli bir dönüm noktası olan Lale Devri'nde, Batı müziğiyle tanışma süreci hızlanmıştır. Donizetti Paşa'nın saraya davet edilmesi ve Batı müziği besteleri yapması, bu sürecin önemli bir göstergesidir (Aydoğanlı, 2018).

Osmanlı Devleti'nde yer alan serbest zaman ve eğlence türleri arasında seyirlik oyunlar da yer almaktadır. Osmanlı'da yer alan seyirlik oyunları gerçekleştirenler; canbazlar, gözbağcılar, dansçılar, güç gösterisi veya denge sanatçıları, hayvanlarla gösteriler yapanlar, tulumcular ve

savaş oyuncularını olarak sınıflandırılmaktadır (Düzgün, 2000). Bu oyunların yanı sıra Osmanlı'da karagöz, meddah, orta oyunu gibi farklı seyirlik oyunları da yer almıştır. Bu oyunlar, birçok ülkenin kültüründe yer alan müzik, dans, hokkabazlık vb. gösteri biçimlerinin yanı sıra taklit, sözlü oyunlar gibi anlatı türlerinin Osmanlı kültüründeki yansımalarıdır (Balay, 2019). Bu oyunlar, devletin sınırları içinde varlıklarını sürdürebilmek için hiçbir zaman dram sanatı niteliğine bürünmeden, tamamen mizah odaklı bir eğlence türü olarak varlığını sürdürmüştür (Akın, 2013). Bu bağlamda, meddah, karagöz, orta oyunu, köy seyirlik oyunları gibi eğlence türleri, geleneksel Türk tiyatrosu kapsamında yer alan oyunlar içerisinde yer almaktadır (Tolu, 2021).

Osmanlı'da, Tanzimat sonrasında Batı tarzı serbest zaman ve eğlence anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte tiyatro önemli bir eğlence türü haline gelmiştir. Osmanlı toplumunda tiyatro hem saray çevrelerinde hem de yabancı elçiliklerin düzenlediği temsillerle birlikte toplumsal hayata girmiştir. Bu dönemde, Fransız elçiliği içerisinde özel bir tiyatro salonu inşa edilmiştir (Ertuğrul, 2009). Bu bağlamda, Osmanlı'daki ilk tiyatro olan Gedikpaşa Tiyatrosu, Direklerarası'nda açılmıştır (Çinko, 2020). İstanbul'da 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan kantolar, tiyatro sahnesine ek olarak popüler bir eğlence biçimi olarak önemli bir yer edinmiştir. Bu dönemde, özellikle gayrimüslim sanatçılar tarafından gerçekleştirilen kantolar, müzik ve dansın etkileşimli bir şekilde sunulduğu yeni bir eğlence geleneğinin temellerini oluşturmuştur (Birin, 2018).

Osmanlı toplumunda yer alan bir diğer serbest zaman ve eğlence türü ise balodur. 1829 yılında İngiliz elçisinin Haliç'te düzenlediği yılbaşı balosuna Osmanlı devlet erkanının katılımı ile resmiyet kazanmıştır (Topuz, 2019; Obuz, 2017). Balo benzeri bir diğer eğlence türü olan balozlar ise tango, kanto, polka gibi Batı hafif müziği türleri seslendirilen, gazino benzeri eğlence yerleridir (Yöre, 2012). Kadınların ve erkeklerin bir arada eğlendiği bu mekânlar ilk kez Galata'da ortaya çıkmıştır. Baloz, dönemin üst sınıf eğlence yaşantısı olan balonun alt sınıfa genişlemesiyle ortaya çıkmıştır (Yöre, 2011). Balozlar, mekânsal olarak gazinoya, kahvehaneye, meyhaneye benzemeyen eğlence yeri olarak tanımlanmaktadır (Topuz, 2019). Baloz sonrası ortaya çıkan müzikli ve danslı eğlence mekanları ise kafeşantandır (Önen, 2018). Kafeşantanlar, müzik ve dansın yanında alkol alınabilen mekanlar içerisinde yer almaktadır (Ulu, 2013). Kafeşantanlar, Balozlara göre daha düzenli dekore edilmiş ve daha elit bir müşteri kitlesine hitap etmiş, bu mekanlarda daha çok toplum ahlakına aykırı gösteriler, alkol tüketimi, kumar gibi faaliyetler yer almıştır (Kutan, 2022). Elit kesimin eğlence merkezleri olan kafeşantanlarda, toplumun genel kabul gören değerlerine aykırı dans gösterileri, aşırı alkol tüketimi ve kumar gibi faaliyetler yaygınlaşmış, bu durum da toplumda büyük tepkilere yol açmıştır. Bu tür faaliyetlerin yaygınlaşması, toplumun ahlaki değerlerinin zedelenmesi, suç oranlarının artması gibi sorunlara yol açmıştır. Bu nedenle, bu tür faaliyetleri düzenleyen veya yasaklayan yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur.

Osmanlı toplumunda önemli bir diğer serbest zaman ve eğlence alanı düğünlerdir. Düğünler 19. yüzyılda gerçekleşen yenilenme ve değişim sürecinde detaylı bir şekilde belgelenmekle birlikte, önceki dönemlere ait bilgiler ise genellikle padişah çocuklarının doğum ve sünnet düğünleri ile padişah kızlarının düğün törenlerini konu alan Surnâme adlı eserlerden elde edilmektedir (Yasubuğa, 2021). Surnâmelerde ayrıca, düğünlerde oynanan oyunlara da değinilmektedir. Bu oyunlar genellikle çeşitli yeteneklerin sergilendiği performanslar, sportif oyunlar, gösteriler, müziğe dayalı oyunlar ve gösteriler şeklinde sınıflandırılmıştır (Berber, 2009). Osmanlı Devleti'nde düğün, sünnet gelenekleri ve askere gitme gibi toplu kutlamalar, toplumun kültürel ve sosyal yaşantısının önemli bir parçasını oluştururken; danslar, dramatik

oyunlar, şarkılar ve türküler gibi unsurlar da bu kutlamalarda öne çıkan kültürel öğeler arasında yer almaktadır (Çak, 2010).

Osmanlı Devleti'nin çok kültürlülüğü, serbest zaman ve eğlence türlerinin toplum üzerindeki etkilerini derinlemesine şekillendirmiştir. Bu çok kültürlü yapı, farklı eğlence anlayışlarını beraberinde getirerek yerleşik toplumsal değerlere aykırı görülmüştür. Özellikle Batılılaşma sürecinde ortaya çıkan yeni eğlence biçimleri, geleneksel aile yapısını ve toplumsal ahlakı tehdit eder bir algı oluşturmuştur. Batı'nın, özellikle Fransa ve İngiltere'nin, Osmanlı üzerindeki siyasi ve ekonomik baskıları giderek artmış ve bu baskılar, iç işlerine müdahaleye kadar uzanmıştır. Sürekli kötüleşen ve karmaşıklaşan bu durum, yöneticiler, siyasi liderler ve aydınlar arasında endişeye yol açmış, onları Avrupa'ya yönelmeye teşvik etmiştir (Okumuş, 2022). 19. yüzyıla gelindiğinde, özellikle Tanzimatın ilanıyla birlikte, Batı kültürü ve medeniyetinin etkileri Osmanlı toplumunda hissedilmeye başlanmıştır. Bu süreçte, değişime uyum sağlayan bireyler ile geleneklere bağlı kalanlar arasında belirgin bir ayrışma meydana gelmiştir (Küçük, 2022). Bu ayrışma, toplumsal dinamiklerin yeniden şekillenmesine serbest zaman ve eğlence anlayışlarının evrim geçirmesine neden olmuştur.

Osmanlı toplumunda savaşların getirdiği ekonomik zorluklar ve sosyal çöküş, kumar ve fuhuş gibi ahlaki değerlere aykırı davranışların yaygınlaşmasına yol açmıştır. Savaşların sebep olduğu geçim sıkıntısı, bireyleri kolay yoldan para kazanmaya yöneltmiş ve bu durum toplumun ahlaki yapısını olumsuz etkilemiştir (Kurnaz Şahin, 2019). Özellikle İstanbul'un İkiçeşmelik bölgesinde, kumar oynama, esrar kullanma ve kaçak rakı ile sigara bulundurma gibi suçların işlendiği eğlence mekanları dikkat çekmiştir (Demir, 2018). Bu mekanlara, Müslüman öğrenciler, kadınlar ve din adamlarının gitmesi yasaklanmıştır. Devlet, eğlence yerlerinde gerçekleştirilen şarkı, oyun ve tiyatro gibi etkinlikleri toplum güvenliği açısından sıkı bir şekilde denetlemiştir. Toplumun huzurunu ve güvenliğini tehdit eden içki satışını da kontrol altına almış ve eğlence mekanlarında içki satışı için izin verme konusunda oldukça titiz davranmıştır (Şenyurt, 2021). Aşırı özgürlükçü danslar, alkol tüketimi ve kumar gibi faaliyetler, toplumun geniş bir kesimi tarafından ahlaki bir çöküş olarak görülmüştür. Bu mekanlarda yaşanan kavgalar, hırsızlıklar ve hatta cinayetler suç oranlarının artmasına neden olmuş, özellikle gece hayatının canlanmasıyla güvenlik sorunları daha da belirginleşmiştir.

Osmanlı Devleti'nin olgunluk döneminde artan refah ve lüks yaşam, bazı bireyleri bu yüksek standartları sürdürmek için gayrimeşru yollara yöneltmiştir. Rüşvet, yolsuzluk ve halkın mallarına el koyma gibi suçlar yaygınlaşmış; aşırı harcamalar ve kumar borçları ise ciddi ekonomik sorunlara yol açmıştır (Yeniterzi, 2000). 19. yüzyılda artan Batı etkisi ve yaşanan savaşlar, toplumda ahlaki çöküşe ve güven bunalımına neden olmuştur. Bu dönemde, devlet görevlileri daha fazla kazanç elde etmek amacıyla görevlerini kötüye kullanmış, özellikle fuhuş gibi ahlaki sorunların yaygınlaşmasına ve toplumsal huzursuzluğun artmasına sebep olmuştur (Çabuk, 2020). Osmanlı Devleti'nde fuhuş yasak olmasına rağmen bu tür faaliyetlerde bulunan kişiler vardır. Yerel yöneticiler, gelen ihbarlar üzerine fuhuşla suçlanan kişileri tutuklanmaktadır. Fuhuş yaptığı tespit edilen kişiler, Osmanlı yönetimi tarafından İstanbul dışına sürgün cezasına çarptırılmışlardır (Köse, 2007).

Aşırı alkol tüketimi ve madde bağımlılığı gibi sağlık sorunları, bireylerin yanı sıra toplumun genel sağlığını da tehdit etmiştir. Osmanlı'da içki yasağının uygulanmasındaki temel neden, asayişin ve düzenin korunmasıdır. Alkol tüketimi, ailevi sorunlardan kamusal hayata kadar birçok alanda sorunlara yol açmış, özellikle sarhoş memurların işledikleri yüz kızartıcı suçlar ve görev yerlerinde çıkardıkları sorunlar, kamu düzeninde olumsuzluklara neden olmuştur (Arslan, 2021). Ayrıca, aşırı alkol tüketimi nedeniyle bazı memurların terfi etmesi engellenmiş

ya da görevlerinden alınmışlardır. Benzer şekilde, sarhoş olarak eve dönen erkeklerin aile fertleri veya komşularıyla yaşadığı tartışmalar, yaralanma ya da ölümlerle sonuçlanan olaylara sebep olmuştur (Yaycıoğlu, 2018). Gayrimüslimlerin Müslümanlara içki satması ve meyhanelerde sarhoşlukla asayiş sorunlarına yol açması, kural ihlalleriyle birlikte devletin genel içki ticareti ve meyhanelere yasaklar getirmesine neden olmuştur (Erdoğanlı, 2020). Ayrıca, meyhanelerin çeşme ve hamam gibi ortak kullanım alanlarına ve camilere yakınlığı, halkın huzurunu bozduğu gerekçesiyle sürekli şikâyet konusu olmuş ve bu sebeplerle kapatılmalarına karar verilmiştir (Yazıcı, 2012).

Bu duruma bağlı olarak Osmanlı yönetimi, toplumsal ahlakı korumak, suç oranlarını düşürmek, ekonomik istikrarı sağlamak ve halk sağlığını korumak gibi amaçlarla çeşitli hukuki düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu hukuki düzenlemelerin, genellikle eğlence mekanlarının çalışma saatlerini sınırlamak, alkol tüketimini kısıtlamak, kumar oynamayı yasaklamak gibi konulara odaklandığı söylenebilir. Bu hukuki düzenlemelerden biride II. Abdülhamid Döneminde, 29.12.1313 (Miladi: 11.06.1896) tarihinde yayımlanan Memalik-i Şahane'de Umumun İntibah ve Tenezzühü İçin İcra Olunabilecek Lübiyat ve Lehviyata Dair Nizamname'dir (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, 2023). Bu belge kapsamında Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilecek olan, tüm serbest zaman ve eğlence türlerinin devletin koyduğu kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bu araştırmada, Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve eğlenceye yönelik düzenlemeleri içeren 1896 tarihli nizamnamenin incelenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve eğlenceye yönelik düzenlemeleri içeren 1896 tarihli nizamnamenin incelenmesi amacıyla yapılmış bu araştırmada, nitel araştırma yaklaşımlarından tarihi araştırma yöntemi kapsamında doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Tarihi araştırma yöntemi; geçmişte meydana gelen olgu ve olayları, farklı kaynaklar kullanarak ortaya çıkmış durumu, ayrıntılı bir biçimde anlamaya ve açıklamaya çalışır (Karakaya, 2014). Bu yöntem, gerçeğe ulaşmak ve bilgi üretmek için geçmişteki vaka ve olguların ortaya çıkarılması, analiz edilmesi, sentezlenmesi ve raporlaştırılması süreçlerini içerir (Kaptan, 1998). Tarihsel araştırmanın temelinde yatan varsayım, geçmişten gelen bilgi birikimi ile günümüz hakkında bilgi ve anlayış sahibi olmaktır (Berg ve Lune, 2015). Araştırmacı, kaynak olarak olayın yaşanmış olduğu zamana ait dergileri, gazeteleri, yazışmaları, araştırma raporlarını, çeşitli mektupları, resmî belgeleri vb. ayrıntılı bir biçimde inceleyerek araştırmada kullanacağı verileri toplayabilir (Karakaya, 2014).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanmasından önce Artvin Çoruh Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 12.06.2024 tarih ve E-18457941-050.99-138827 sayılı yazısı ile onay alınmıştır. Bu araştırmada, Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve eğlence faaliyetlerinin devlet tarafından nasıl yönetildiğini ortaya koymak amacıyla gerekli veriler, yazılı doküman aracılığıyla toplanmıştır. Bu veriler arasında, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nden elde edilen Memalik-i Şahane'de Umumun İntibah ve Tenezzühü İçin İcra Olunabilecek Lübiyat ve Lehviyata Dair Nizamname (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, 2023) başlıklı belge, araştırmanın ana dokümanını oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın birincil kaynağı olan nizamnamenin doküman analizinde, nitel araştırmalarda kullanılan yöntemlerden biri olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Osmanlıca olan bu

belgenin içerik analizi sürecinde ilk olarak, transkripsiyon kurallarına uygun bir şekilde günümüz Türkçesine çevrilerek sadeleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir. Metinlerin içerik analizi sonucunda bulgulara ulaşılmıştır.

BULGULAR

11 Haziran 1986 tarihinde yayımlanan, Memalik-i Şahane'de Umumun İntibah ve Tenezzühü İçin İcra Olunabilecek Lübiyat ve Lehviyata Dair Nizamname (Osmanlı Devleti'nde Halkın Bilinçlenmesi ve Eğlencesi İçin Uygulanabilecek Eğlence ve Oyunlara İlişkin Yönetmelik) toplam 4 bölüm, 32 madde ve ekler kısmından oluşmaktadır. İlk bölümde, yönetmeliğe ilişkin genel hükümler yer almaktadır. İkinci bölümde, serbest zaman ve eğlence faaliyetlerine ilişkin temel şartlar yer almaktadır. Üçüncü bölümde, ruhsat verilen genel oyun ve eğlence türlerinin uygulama biçimleri yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise serbest zaman ve eğlence faaliyetleri ile mekanlarda kurallara uyulmaması durumunda uygulanacak cezalara ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Yönetmeliğe ait ilk bölüm toplam beş maddeden oluşmakta olup, serbest zaman ve eğlence türleri ile bu eğlencelerin gerçekleştiği mekanlara ilişkin genel hükümlere yer verildiği tespit edilmiştir. Genel hükümlerle ilgili maddelere bakıldığında;

1. Bölüm: Genel hükümler.

Madde 1: Padişahın hüküm sürdüğü her yerde, tiyatro ve şan kahvesi işletmek, balo, dilsiz oyunlar (dansçılar, hayvanlarla gösteri yapanlar ve ateşbazlar), hokkabazlık, cambazlık, kukla oyunları, orta oyunu, hayalbazlık gibi eğlenceler düzenlemek ve halk arasında şarkı söylemek, müzik yapmak gibi faaliyetler, özel izin almadıkça kesinlikle yasaktır. Bu sanatları icra etmek isteyenlerin belirli kurallara ve düzene uygun olarak önce izin almaları gerekmektedir.

Madde 2: Bu tür eğlenceleri düzenlemek isteyenler hem Osmanlı Devleti vatandaşı hem de yabancı uyruklu kişiler olabilirler. İlgili yerlerde belediye müdürü varsa ona, olmayan yerlerde ise en üst düzeydeki yerel yönetim yetkilisine resmi bir dilekçe ile başvurarak ruhsat talep etmelidirler.

Madde 3: Müşterinin durumu zabıta tarafından incelendikten sonra ve Osmanlı Devleti vatandaşı olması şartıyla kabul edilebilir bir kefil bulunduktan sonra, resmi izin belgesi alınacak ve gerekli izin belgesi verilecektir. Genel eğlence faaliyetleriyle ilgili konularda, yabancı uyrukluların durumları Osmanlı vatandaşlarının durumuyla benzer şekilde ele alınacaktır.

Madde 4: Belirtilen temel şartlara uygun olarak düzenlenecek eğlencelerin, ahlakı güzelleştirmeye hizmet eden ve her durumda zarardan kaçınan nitelikte olmaları uygun görülmüştür.

Madde 5: Herhangi bir dil, tarz veya yöntemle, genel halkın toplandığı yerlerde şarkı söylemek ve müzik aletleri çalmak, resmi izne sahip sanatçılara özgü bir hak ve yetkidir ve halkın o tür genel yerlerde, tek başına veya topluca enstrüman çalması veya şarkı söylemesi kesinlikle yasaktır. Yalnızca Boğaziçi'nin تنها kırları ve تنها çayırları gibi özel bölgelerde, bu tür eğlenceler düzenlenebilir. Ancak bu yerlerde eğlence yapacak kişilerin genel kurallara ve düzenlemelere uygun davranmaları ve terbiye kurallarına uymaları gerekmektedir.

Bu maddeler incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve diğer eğlence faaliyetlerinin düzenlenmesi için gerekli yasal düzenlemeleri ve izin prosedürlerini

tanımlandığı görülmektedir. Tiyatro, müzik ve benzeri eğlenceler, özel izin olmadan yasaklanmış ve bu izin için belirli kurallara uyulması gerekliliği ortaya konmuştur. Serbest zaman ve eğlence faaliyetlerinin ahlaki değerlere uygun olması ve zararlı etkilerden kaçınması şartı yer almaktadır. Şarkı söylemek ve müzik yapmak, yalnızca resmi izne sahip sanatçılara bir hak olarak tanınmış ve genel halka açık yerlerde bu tür faaliyetler yasaklanmıştır. Bu faaliyetler, yalnızca özel alanlarda belirli kurallara uygun olarak yapılabilmesine izin verildiği görülmektedir.

İlgili nizamnamenin ikinci bölümüne bakıldığında, bu bölümün üç kısımdan (mezhebi yön, siyasi yön ve edebi yön) ve toplam on dokuz maddeden oluştuğu görülmektedir.

2. Bölüm: Osmanlı tiyatrolarında, çeşitli konuları ele alan tiyatro oyunları sahnelenebilir. Aynı şekilde, balo salonları ve dinlenme yerleri gibi serbest zaman ve eğlence amaçlı mekanlarda dilsiz oyunlar (dansçılar, hayvanlarla gösteri yapanlar ve ateşbazlar), kukla gösterileri, orta oyunları, hayalbazlık gibi eğlenceler düzenlenebilir. Bu tür eğlencelerin düzenlenmesi için gereken temel şartların detayları bu düzenlemeyi içermektedir.

İkinci bölümün ilk kısmı olan “Mezhebi Yöne” ait yedi madde bulunmaktadır. Bu maddeler incelendiğinde;

1. Kısım: Mezhebi Yön.

Madde 6: Tüm oyun ve eğlencelerin hangi türünde olursa olsun, adaletin tahtında güven ve emniyet içinde bulunan vatanına sadık olan halk sınıfları ile padişahın misafirlerinin mensup olduğu din ve mezhepler hakkında saygısızlık, tavır veya işaretler kullanarak layık olmayacakları bir muamele uygulanması, adı geçen din ve mezhepler hakkında iyi bir niyetle bile olsa bahsetmesi yasaktır.

Madde 7: Söz konusu dinlerin ve mezhepleri temsil eden şahısların sahnede bizzat temsil edilmesi bir yana, isimlerinin bile anılması kesinlikle yasaktır.

Madde 8: Önceki maddede belirtilen kesin yasak, bahsedilen dinlere ve mezheplere mensup olanlar için, saygıdeğer kişilere, manevi ve dünyevi saltanatla onların hükümdarlarının tamamen dahil edilmesi gereken yüce sınıflara mensup olanlara ve aynı zamanda bunların tabiiyetleri içinde en yüksek sınıftan olan hükümdarlara dahi, sahne performanslarında temsil edilmeleri ve isimlerinin ve unvanlarının anılması kesinlikle yasaktır.

Madde 9: Genel olarak, İslam alimleri, Hristiyan ve Yahudi din adamlarının sahne performanslarında temsil ettikleri isim ve unvanlarının anılması kesinlikle yasaktır.

Madde 10: Komedi ve benzeri eğlenceli oyunlarda, din adamlarının en küçük hizmetçisinin bile sahnede temsil edilmesi uygun görülmezken, trajedi gibi etkileyici ve gerçekten öğretici eğlencelerde, toplumunun manevi hizmetlerinden dolayı önemli bir rol oynayan bazı küçük dini memurların ve hizmetçilerin sahnede temsil edilmeleri gerektiğinde, uyulması gereken düzen şudur:

- Öncelikle, bu tür hizmetçilerin resmi elbiselerini giymeleri uygun olmayıp, mümkün olduğunca sade bir kıyafetle bulunmaları gerekir.
- İkinci olarak, kendilerine verilen rollerin insanlık erdemlerine, manevi ve sözlü geleneklere uygu, bilgi ve maneviyat sıfatlarına tam olarak uygun olması gerekmektedir.

- Son olarak, oyuncuların davranışları ve sözleri, bedenlerinin zayıf yönleri göz önüne alınarak, bilgi ve dinî hizmetlerine uygun bir şekilde onaylanmalıdır.

Madde 11: Sahne dekorasyonunda cami ve kilise gibi ibadethanelerin benzerlerinin kullanılması, ciddi ve dini eğlencelere özgü olmak koşuluyla mümkün olabilir; ancak genel olarak, eğlencede, çeşitli dinlere ait sembollerin, nesnelerin ve ruhani sembollerin kullanılması, hatta samimi niyetlere dayanması ve saygı sınırları içinde olması durumunda, ibadet ve ritüellerle ilgili, farklı dinlere ait olan, farklı faaliyetlerin ve uygulamaların taklidi ve temsili kabul edilebilir.

Madde 12: Bir din veya mezhebe mensup olanların dini hayatlarını iyileştirme ve güzelleştirme amaçlı kelimeler veya ifadeler kullanmaları, diğer dinlere ve mezheplere mensup olanları aşağılayabilecek veya incitebilecek kelimelerin veya ifadelerin kullanılması veya dini inançlarını aşağılayabilecek davranışların sergilenmesi kesinlikle kabul edilemez. Ayrıca, eğlence yoluyla yayımlanan her türlü mezhebi yayının, kesinlikle ve mutlaka mezhebin temsilcileri tarafından onaylanması gerekmektedir. Sonuç olarak, Osmanlı topraklarında mevcut olan dinlerin ve mezheplerin temel hükümleri, eğlence ve keyif alanında her birinin rızasına bağlı olarak yerinde tutulurken, ibadet ve ritüeller, ilim ve ruhani liderler ve farklı nesnelere ve eylemlere açısından dinin sağlam temelleri, dini saygınlığın bir yönünü oluşturarak daima saygı ve saygılı bir biçim içinde olmalıdır.

Mezhebi yöne ait maddeler incelendiğinde; eğlencelerde herhangi bir din veya mezhebe saygısızlık yapılması, kutsal isimlerin ve unvanların sahnede kullanılması yasaklanmıştır. İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi dinlerin liderleri ve dini sembollerinin sahnede temsil edilmesi yasaklanmıştır. Trajediler gibi ciddi oyunlarda küçük dini memurların temsil edilmesi, bu kişilerin sade kıyafetler giymesi ve rollerinin insanlık erdemlerine uygun olması gerekli sayılmıştır. Sahne dekorasyonunda ibadethanelerin benzerlerinin kullanımı, ciddi dini eğlencelerle sınırlı tutulmuştur. Eğlenceler aracılığıyla yayımlanan her türlü mezhebi yayının, ilgili mezhep temsilcileri tarafından onaylanması zorunlu görülmüştür. Genel olarak, dini semboller ve ritüellerin sahnede taklidi yasaktır ve tüm din ve mezheplere saygı gösterilmesi zorunludur.

İkinci bölümün, ikinci kısmı olan “Siyasi Yöne” ait toplam sekiz madde bulunmaktadır. Bu maddeler incelendiğinde;

2. Kısım: Siyasi Yön.

Madde 13: Sahne performanslarının insan ahlakını geliştiren ve tarihi olaylardan ibret alınan konulara dayanması uygun olsa da siyasi amaçlı eğlenceler veya siyasi fikirlere dayalı eserlerin sahnelenmesi, hükümetin kutsal otoritesine ve devletin çıkarlarına aykırı belirli bir amaca hizmet eden politik yayımların ve fikirlerin eğlence amacıyla sunulması kesinlikle ve tamamen yasaktır.

Madde 14: Genel eğlence ve diğer entelektüel eserlerde, hükümetin itibarına zarar verebilecek veya şanına dokunabilecek, hükümeti veya diğer krallıkları birbirlerini kışkırtabilecek veya genel olarak halkın huzurunu bozabilecek, yabancı devletlerle ve genel olarak yabancı hükümetlerle ve özel binalar arasında olası olumlu ilişkileri bozabilecek kelimelerin, ifadelerin kullanılması ve uygulanması, oyunun uygulanması sırasında kötü sonuçlar doğurabilecek keyfi davranışların ve sahnede milli ve yabancı bayrakların çıkarılması, savaşçı ve kışkırtıcı şarkıların veya resmi marşların dışında, farklı müziklerin çalınması kesinlikle yasaktır.

Madde 15: Özellikle tiyatrodaki bulunan halkın, bu tür şarkıları cesaretle söyleme girişimi veya sahnede oynanan oyunu alkışlama bahanesiyle gereğinden fazla bir coşkuyla taşkınlık yapması veya aşağılama amaçlı ıslıklar çalması, gürültü yapması gibi istenmeyen davranışlar, yüksek düzeyde sorumluluk gerektiren eylemlerdir. Bu istenmeyen eylemlerin faileri ve etkilenenleri sorumlu olarak kabul edileceklerdir.

Madde 16: Herhangi bir türde oyunda, Osmanlı Sultanları ve hanedan üyelerinin sahnede temsil edilmesi, isimlerinin ve unvanlarının anılması kesinlikle ve tamamen yasaktır.

Madde 17: Önceki maddede belirtilen yasaklamalar, eğlenceli oyunlara mahsus olup, gerçek imparatorlar, imparatoriçeler, kral ve kraliçeler gibi diğer hükümdarlar ve hanedan üyelerinin, sahnede fiziken temsil edilmesi ve isim ve unvanlarının anılması, sadece ciddi ve resmi oyunlarda kabul edilebilir.

Madde 18: Ancak, ciddi ve resmi oyunlarda bile şu şartların yerine getirilmesi gerekmektedir:

- Öncelikle, bu hükmü uygulamayan hükümdarlar istisna edilmelidir.
- İkincisi, sahnede gösterilen oyunlarda yabancı hükümdarlar, prensler ve prenseslerin temsil edildiği veya isimleri ve unvanları anıldığı durumlarda, kullanılan kelimelerin ve ifadelerin uygun olması ve onların saygınlıklarına uygun davranılması gerekmektedir. Onların ahlak dışı sözlerle veya davranışlarla tasvir edilmemesi ve uygulamada onlar için saygı gösterilmesi gerekmektedir.
- Sonuç olarak, dünyanın düzenini ve milletlerin tek kurtuluş yolu olan hükümdarlık merkezinin sembolü olan hükümdarların zatları ve nitelikleri, daima saygı ve onurda tutulması gereken hususlardır.

Madde 19: Osmanlı döneminde yaşanan olayları ve milli adetleri konu alan oyunlarda, halkın temsili doğaldır. Ancak, bu tür oyunlarda, ilmiye, askeri ve sivil memurların en üstünden en altına kadar hiçbirinin resmi kıyafetleri veya günlük kıyafetleriyle sahnede temsil edilmeleri uygun değildir.

Madde 20: Önceki maddede belirtilen yasaklamalar, yalnızca hayatta olan ve halihazırda görevde olan yabancı memurları kapsayan ve bu durumda yabancı memurların ciddi ve resmi oyunlarda temsil edilmesi isim ve unvanlarının anılması, genel hükümetin itibarına ve görünümüne zarar vermemek kaydıyla mümkündür.

Siyasi yöne ait maddeler incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nde sahne performanslarında siyasi içeriklerin ve devlet otoritesine zarar verebilecek unsurların yasaklanmasını düzenlendiği görülmektedir. Sahne performanslarının ahlaki gelişime ve tarihi olaylardan ders çıkarılmasına yönelik olması gerektiği vurgulanırken, siyasi amaçlı eğlenceler ve siyasi fikirleri yansıtan eserler yasaklanmıştır. Hükümete zarar verebilecek, halkın huzurunu bozabilecek veya yabancı devletlerle ilişkileri zedeleyebilecek ifadeler ve davranışlar yasaklanmıştır. Milli ve yabancı bayrakların kullanılması, kışkırtıcı şarkılar ve resmi marşlar dışında müziklerin çalınması da yasaklanmıştır.

İkinci bölümün, üçüncü kısmını oluşturan “Edebi Yöne” ait toplam dört madde bulunmaktadır. Bu maddeler incelendiğinde;

3. Kısım: Edebi Yön.

Madde 21: Özel olarak belirlenmiş alanlarda icra edilen genel eğlencelerde, gösterilen içeriklerin ahlaki değerlere uygun ve siyasi açıdan sakıncalardan uzak olması gerektiği gibi genel eğitim açısından da ahlaka hizmet etmesi önemli ve gerekli bir husustur. Bu amaçla, genel

ahlaka, yerel geleneklere ve dinlere dayalı kurallara uygun olmaları için belirlenen usuller ve gelenekler dışında olmamaları gerekmektedir.

Madde 22: Önceki maddede belirlenen edebi şartlar ve gerekliliklerin sağlanması için genel eğlencelerde kaba ve edebe aykırı kelimelerin kullanılması, davranışların sergilenmesi ve edebiyata uygun olmayan taklitlerin yapılması kesinlikle kabul yasaktır.

Madde 23: Gayrimüslimlerin yaşadığı yerlerde, Müslüman kadınların sahne önünde temsil edilmesi, örtülü olsun ya da olmasın, İslami değerlere aykırıdır. Ancak, yaz mevsiminde bazı piknik alanlarında geçici tiyatrolarda sergilenen milli oyunlar veya belirli bir yerel geleneğe dayanan diğer eğlencelerde, Müslüman kadınların temsili gerekiyorsa, genel halka hitap eden ifadelerin, konuşmaların, kıyafetlerin ve davranışların uygun olması ve özellikle ahlaki değerleri yansıtan kelimelerin, hitapların ve eşyaların kullanılması kabul edilebilir.

Madde 24: Hem tanınmış kişilerden hem de çağdaşlardan belirli bir kişi veya ailenin özel durumlarıyla ilgili açıkça veya ima yoluyla hakaret içeren kelimelerin kullanılması veya düşüncelerinin aktarılması kesinlikle yasaktır.

Edebi yöne ait maddeler incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nde genel eğlencelerin ahlaki ve siyasi açıdan kabul edilebilirliği ile ilgili kuralları belirlendiği görülmektedir. Genel eğlencelerde içeriklerin ahlaki değerlere uygun, siyasi sakıncalardan uzak ve eğitici olması zorunlu kılınmıştır. Kaba ve edebe aykırı kelimeler, uygunsuz davranışlar ve edebiyata uygun olmayan taklitler yasaklanmıştır. Gayrimüslimlerin yaşadığı yerlerde, Müslüman kadınların sahnede temsil edilmesi İslami değerlere aykırı kabul edilmiştir. Tanınmış kişiler veya aileler hakkında hakaret içeren ifadeler yasaklandığı görülmektedir.

Nizamnamenin üçüncü bölümüne bakıldığında, ruhsat verilen genel oyun ve eğlence türleri ve bu eğlencelerin uygulanma biçimlerine değinildiği tespit edilmiştir. Bu bölüm iki maddeden oluşmaktadır.

3. Bölüm.

Madde 25: Genel eğlence ve eğlence alanlarında icra edilen oyun, şarkı ve enstrüman gibi hoşnutluk ve eğlence türlerine ruhsat verilen herkesin, mahalli zabıta ve belediye tarafından gerekli görülen yerlerde birer uygulama müfettişi bulundurması gerekmektedir. Bu memurlar, eğlence ve keyifte hem sanatçıların hem de seyircilerin genel kurallarla ve bu düzenlemeye tamamen uyumlu bir şekilde davranmalarını sağlamak için özen göstereceklerdir. Uygunsuz bir durum veya hareket olduğunda, acil durumda makamlarına bilgi vererek gerek tiyatro ve diğer eğlence yerlerinin yöneticileriyle sanatçılar ve gerekse orada bulunan zabıta ve belediye memurlarının uyarı ve talimatlarına uygun şekilde hareket etmek zorundadırlar.

Madde 26: Resmîyet çerçevesinde, zabıta ve belediye tarafından atanacak uygulama müfettişleri, eğlence ve keyif etkinliklerinin uygulanması ve icrası sırasında, ruhsat belgesinde belirtilen şartlarla birlikte, özellikle yasaklanmış veya yasaklanmamış kelimeler ve ifadeler içeren hiçbir gereksiz söz veya davranış sergilenmemesi için özen göstereceklerdir.

Üçüncü bölüme ait maddeler incelendiğinde, Osmanlı Devleti'ne genel serbest zaman ve eğlence faaliyetlerinde düzenin sağlanması için gerekli olan denetim kurallarının açıklandığı söylenebilir. Bu bağlamda, eğlence alanlarında faaliyet gösteren herkesin, mahalli zabıta ve belediye tarafından atanacak birer uygulama müfettişi bulundurması zorunlu tutulmuştur. Bu memurlar, sanatçıların ve seyircilerin kurallara uyumunu sağlamakla yükümlüdür. Eğlence

etkinliklerinin icrası sırasında, ruhsat belgesinde belirtilen şartlara uygun hareket edilmesi ve yasaklı kelime veya ifadelerin kullanılmaması gibi birçok durumdan sorumlu tutulmuşlardır.

Nizamnamenin dördüncü bölümünün Ceza başlığı taşıdığı tespit edilmiştir. Bu bölüm iki kısım ve toplam beş maddeden oluşmaktadır. Dördüncü bölüme ait birinci kısım incelendiğinde “para cezasını gerektiren durumlar” ortaya konduğu görülmektedir. Bu kısma ait maddelere bakıldığında;

4. Bölüm: Ceza.

1. Kısım:

Madde 27: Bu yönetmelik hükümlerine aykırı hareket eden tiyatro müdürleri ile müzisyen, orta oyunu oyuncusu, kuklacı, hokkabaz gibi sanatçılardan, kabahatlerinin derecesine bağlı olarak ilk kez bir liradan yirmi beş liraya kadar para cezası uygulanacaktır. Kabahatlerinin tekrarı halinde veya zabıta ve belediye memurlarının uyarısını dikkate almadıkları durumlarda ise ceza miktarı bir liradan elli liraya kadar çıkabilecektir.

Madde 28: Ruhsat almadan tiyatro oyunu, orta oyunu veya dilsiz oyun (dansçılar, hayvanlarla gösteri yapanlar ve ateşbazlar) sahnelemek, oyun metninden çıkarılan veya eklenen kelimeleri oyun sırasında kullanmak veya metinde yer almayan ek sözler söylemek, genel güvenliği tehlikeye sokacak hareketlerde bulunmak gibi önemli ihlaller, on liradan az olmamak üzere elli liradan fazla para cezasını gerektiren sebeplerdir.

Madde 29: Tiyatro, balo, kahvehane gibi eğlence mekanlarında genel güvenliği tehlikeye sokan bir sorun ortaya çıktığında, oyun mekanının yöneticisinden veya işletmecisinden para cezası alınmasının yanı sıra, zabıta tarafından oyunun durdurulması, mekânın kapatılması ve işletmeye yönelik diğer yaptırımlar uygulanabilir. Güvenliği tehlikeye sokanlar, ceza kanunlarına uygun olarak başka şekillerde de sorumlu tutulabilirler.

Birinci kısma ait maddeler incelendiğinde, müzisyenler, oyuncular ve diğer sanatçılar, yönetmelik kurallarına aykırı davranışları, ruhsatsız oyun sergilemek, oyun metnine aykırı sözler kullanmak veya genel güvenliği tehlikeye sokan eylemlerde bulunmak gibi ihlaller para cezası gerektiren durumlar içerisindedir. Eğlence mekanlarında genel güvenliği tehlikeye sokan sorunlar, para cezasına, oyun durdurulmasına, mekânın kapatılmasına ve diğer yaptırımlara neden olabileceğine değinildiği görülmektedir.

Dördüncü bölümün ikinci kısmında, ruhsat belgelerinin ücretleri ile para cezalarının ödeme şekillerine yer verildiği tespit edilmiştir. Bu kısma ait maddelere bakıldığında;

2. Kısım:

Madde 30: Tiyatro oyunları, balolar, kahvehaneler gibi eğlence etkinlikleri hangi yerde icra edilecekse, o yerin belediye dairesinden alınacak uygun ruhsat belgesi gereklidir. Ruhsat bedelleri, ruhsatı veren belediye dairesine aittir.

Madde 31: İstanbul’da genel eğlence ve eğlence komisyonu ve eyaletlerde yerel hükümetin özel denetimi altında hareket edecek belediye heyetleri, eğlence ve eğlence etkinliklerinin sadece manevi ve edebi yönlerini değil, aynı zamanda eğlence etkinliklerinin uygulanmasına da zabıta ile birlikte denetleyeceklerdir. Bu nedenle, eğlence etkinliklerinden kaynaklanan kötü hareketler ve diğer sebeplerden kaynaklanan para cezaları, uygulama müfettişlerinin harcamaları karşılığında uygun bir şekilde zabıta ve belediye tarafından alınacaktır.

Madde 32: Ruhsat belgesi ücretleriyle para cezalarının yanı sıra, eğlence ve eğlence programlarından, işbu yönetmelikle ilgili tarifeye göre ve muayene ve onay ücreti adıyla bir bedel alınarak elde edilecek gelirler, İstanbul'da genel eğlence ve eğlence komisyonu ve eyaletlerde ise bağımsız olarak yönetilen valiliklere ait belediyenin incelemelerden kaynaklanabilecek zorunlu masraflarına karşılık olarak alınacak ve ceza ödemelerine ek olarak denetim masrafları olarak zabıta ve belediyeye teslim edilecektir. Ceza ödemelerini yapmakla yükümlü olan sanatçılar, borçlarını ödeyene kadar sanatlarını icra edemeyeceklerdir. Muayene ve onay ücreti alınarak uygulamaya veya devir edilmeye izin verilen bir fikri eser için, başka bir kişi tarafından da ruhsat talep edilirse ve eserin niteliği hakkında İstanbul'da komisyon tarafından ve eyaletlerde belediye tarafından yapılan inceleme sonucunda yeniden muayenesinin gerekli görülmesi halinde, yeniden muayene edilecek ve ruhsat verilmeyecektir. Ücret alınmadan ruhsat verilmeyecektir. Bu durumda bir inceleme yapılmışsa ve eser onaylanmışsa, zaten onaylanmış bir eserden tekrar onay ücreti alınmayacaktır.

İkinci kısma ait maddeler incelendiğinde, tiyatro, balo ve kahvehane gibi eğlenceler için belediyeden ruhsat alınması zorunlu tutularak, ruhsat bedelleri ve para cezaları belediyeye ödenmesi kararlaştırılmıştır. Eğlence programlarından elde edilen gelirler komisyon veya belediyelere bırakılmıştır. Sanatçıların, cezalarını ödemediği sahne almaları yasaklanmıştır.

Nizamnamenin son kısmında "Ekler" bölümü ve bu bölüme ait iki madde yer almaktadır. Bu maddelere bakıldığında;

Ekler:

Madde 1: Orta oyunu, kukla, hokkabazlık, cambazlık, hayalî karakterler ve benzeri eğlenceler ile genel eğlence mekanlarında çeşitli tarzlarda söylenen şarkılar gibi eğlencelerden bazıları hiç, bazıları ise bir dereceye kadar devletin denetimi altında bulundurulmuştur. Ancak bu tür eğlenceler de tiyatro oyunları gibi bu yönetmelik hükümlerine tabi olup, programları ve içerikleri İstanbul'da eğlenceyi denetleyen komisyon ve taşralarda yerel hükümetler ve belediye heyetlerinin denetim ve incelemelerinden geçirilerek onaylanmadıkça sahnelenemeyecektir.

Madde 2: Gerek resimci dükkanlarında gerekse genel eğlence mekanlarında ve panoramahanelerde halkın seyretmeye doyamadığı, karmaşık ve somut tasvirlerin eğlence ve keyif unsuru olan, özellikle basın yayın organlarının hal ve şekilleri ile konuşan bir kısmı demektir ki, bu yüzden onlar da bu yönetmelik hükümlerine uygun olarak uygulanacaktır. Görüntülerin sergilenmesi ve sunulması mümkün olan genel eğlence mekanlarında yasak olup, bu engelden kurtulabilen yerlerde dahi resmi izin veya panoramahane izni almak kesinlikle gereklidir ve izin alınacak görüntülerin İstanbul'da genel eğlence ve eğlence komisyonu ve eyaletlerde yerel hükümetler ve bağımsız belediyeler tarafından incelenmesi ve onaylanması gerekmektedir. Dükkanlarında satışı yapılan bu tür görüntüler ve heykellerle ilgili tüccarlar, diğer ruhsatlarının yanı sıra, satacakları bu tür fikri ürünlere ilişkin mevzuat ve mevcut sözleşmelere uygun olarak zabıta ve belediye tarafından takip edilecektir. Bu yönetmelik hükümleri, İstanbul'da genel eğlence ve eğlence komisyonu ve eyaletlerde yerel hükümetler ve bağımsız belediyeler tarafından politik olarak ve hükümetçe, yani mahkemeye gerek kalmadan uygulanacaktır.

Ekler kısmına ait maddeler incelendiğinde, orta oyunu, kukla, hokkabazlık, çeşitli şarkılar gibi eğlenceler devlet denetimindedir. İçerikler İstanbul'da genel eğlence komisyonu ve taşralarda yerel hükümetler tarafından onaylanmadan sahnelenemez. Resimci dükkanları ve genel eğlence mekanlarında sergilenen karmaşık tasvirler de denetime tabidir. Görüntülerin sergilenmesi için

izin almak gereklidir ve İstanbul'da genel eğlence komisyonu tarafından incelenerek onaylanmalıdır. Bu tür işletmeler mevzuata uygun olarak denetlenir.

Serbest zaman ve genel eğlence ile basılı programlar ve basılı materyallerdeki görüntüler ve figürler için belirlenen muayene, onay ve ücretler belirli bir tarife tabidir.

- Herhangi bir dilde detaylı tiyatro broşürlerinden 2 adet sim Mecîdî
- Özet tiyatro broşürlerinden 1 adet sim Mecîdî
- Orta oyunu broşürlerinden 1 adet sim Mecîdî
- Her hayal oyunu programından 2 çeyrek Mecîdî
- Her hokkabazlık oyunu programından 1 çeyrek Mecîdî
- Her kukla oyunu programından 1 çeyrek Mecîdî
- Her dilsiz oyunu programından 1 çeyrek Mecîdî
- Her cambazlık oyunu programından 2 çeyrek Mecîdî
- Genel eğlence mekanları, balo salonları ve mesire alanları gibi yerlerde bağımsız olarak söylenecek her şarkıdan 1 çeyrek Mecîdî
- Her panoramik resim için 40 para
- Eğlence amaçlı genel mekanlarda sergilenen her resim ve hikâyeden 20 para muayene ve onay ücreti alınacaktır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çok kültürlü yapı, toplumda yer alan serbest zaman ve eğlence çeşitliliği üzerinde de etkili olmuştur. Osmanlı toplumu, hem içerisinde yer alan gayrimüslimlere ait hem de Avrupa kökenli serbest zaman ve eğlence kültürlerinden etkilenmiştir. Ancak, bu etkileşim süreç içerisinde çeşitli kültürel ve dini değerler üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Toplum içerisinde yer alan farklı kültürlere sahip insanlar arasında yaşanan çıkar çatışmaları ve gerilimler sonucunda, Osmanlı toplumunda huzursuzlukların yaşanmasına neden olduğu bilinmektedir. Özellikle, İslam dinine ait normlara aykırı olan serbest zaman ve eğlence türlerine Müslümanlar arasında ilginin ve katılımın artması bazı dönemlerde büyük gerilimler yaşanmasına neden olmuştur. Lale Devri'yle hız kazanan Batı kültürünün Osmanlı'da uygulanmaya başlaması, yeni eğlence türleri ve bunlara ait mekanlarda gerçekleşen alkol, esrar vb. kullanımı, kumar, fuhuş gibi diğer atipik davranışların yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti, ortaya çıkan bu olumsuz durumlar karşısında çeşitli tedbirler alma durumunda kalmıştır. Alt sosyo-ekonomik düzeyden müşterilere hitap eden meyhanelerde sıklıkla kavga, yaralama ve öldürme gibi olaylar yaşandığından, zaman zaman kapatılmaları gündeme gelmiştir (Fulin, 2009). Gayrimüslimlerin, Müslümanlara içki satışı, meyhanelere kabul edilmeleri, sarhoşluk sonucu asayiş olaylarına karışma gibi çeşitli kural ihlalleri nedeniyle çeşitli cezalar verilmiştir (Erdinçli, 2020). Özellikle alkol almanın yanı sıra, hırsızlık, küfür, hakaret, adam dövme, taciz, kişi veya kamu malına zarar verme gibi suçlar nedeniyle meyhanelerin kapatılmasına karar verilmiştir (Yazıcı, 2012). Ancak, Osmanlı'da bazı kolluk güçlerinin masraflarının meyhane gelirlerinden karışlanıyor olması ve bu mekanlara giden müdahimlerin toplum açısından daha fazla sıkıntı yaşatma olasılığı, şehrin kenar mahallerinde birkaç tane meyhanenin devlet kontrolünde açık tutulmuştur (Köse, 2007). Benzer biçimde kahvehaneler, başlangıçta insanların serbest zamanlarını geçirdiği mekânlar olarak kullanılırken, daha sonra meyhane amaçlarıyla da kullanılmıştır. Bu mekânlarda alkol, afyon, esrar gibi maddelerin kullanımıyla birlikte devlete karşı yapılan konuşmaların da gündeme gelmesi sonucu, devletin kahvehaneleri kapatma kararı almasına neden olmuştur (Fulin, 2009).

Yukarıda da bahsi geçen yaptırımlar bağlamda, 1896 yılında yayımlanan nizamname değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve eğlence faaliyetlerinin düzenlenmesine ilişkin belirtilen kurallar, o dönemin toplumsal normları ve değerleriyle uyumlu olarak şekillenmiştir. Padişahın hüküm sürdüğü her yerde belirli eğlence faaliyetlerinin yasaklanması, toplumun ahlaki ve kültürel yapısını koruma ve güçlendirme amacını taşımaktadır. Bu yasaklar, o dönemdeki siyasi ve dini otoritelerin belirlediği ahlaki standartlara dayandığı söylenebilir. Öte yandan, belirtilen kuralların Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısı ve değerleri göz önüne alındığında, o dönemdeki ihtiyaçlara ve beklentilere uygun olduğu savunulabilir. Bu bağlamda, belirli eğlence faaliyetlerinin sıkı denetim altında tutulması ve belirli kurallara tabi olması, o dönemdeki toplumun istikrarı ve düzeni için gerekli görülen bir yaklaşım olabilir.

Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve eğlence faaliyetlerine getirilen kurallar, dönemin sosyal ve dini normlarına dayanmaktadır. Bu kurallar, farklı din ve mezheplere mensup insanların bir arada yaşadığı çok kültürlü bir toplumda yaşanan dini ve kültürel hassasiyetleri yansıtmaktadır. Özellikle, dini liderlerin ve dini değerlerin serbest zaman ve eğlence faaliyetlerinde temsil edilmesinin yasaklanması, farklı dinlere mensup olanların dini inançlarının saygı görmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, sahne dekorasyonunda ibadethanelerin benzerlerinin kullanılmasının, eğer ciddi ve dini bir eğlenceyle uyumluysa uygun olabileceği belirtilmiştir. Ancak genel olarak, çeşitli dinlere ait sembollerin ve nesnelerin eğlence amacıyla kullanılması ve taklit edilmesi kabul edilebilirken, bunların dini inançları aşağılayacak şekilde kullanılması yasaklanmıştır. Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve eğlence alanında siyasi içerikli eserlerin sahnelenmesi ve politik fikirlerin eğlence amacıyla kullanılması yasaklanmıştır. Sahne performanslarının insan ahlakını geliştiren ve tarihi olaylardan örnek alınan konulara dayanması teşvik edilirken, devletin itibarına zarar verebilecek veya halkın huzurunu bozabilecek kelimelerin, ifadelerin ve davranışların kullanılması yasaklandığı görülmektedir. Özellikle, Osmanlı ile yabancı devletler arasında olan ilişkileri olumsuz etkileyebilecek ifadelerin kullanılması, sahnede milli ve yabancı bayrakların yer alması, savaşçı ve kışkırtıcı şarkıların söylenmesi ve resmi marşlar dışında müziklerin çalınması yasaklanmıştır. Öte yandan, her tür eğlence faaliyetinde yabancı hükümdarların ve aile fertlerinin temsili veya isimlerinin anılması durumunda, kullanılan kelimelerin ve ifadelerin uygun olması ve onlara saygı gösterilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Osmanlı'da uygulanan siyasi ve dini yasakların temel nedeni, sosyal hayatın hem geleneksel hem de modern unsurları bir arada barındıran karmaşık ve dinamik bir yapıya sahip olmasıdır. Hem Batılılaşma çabaları hem de milliyetçilik akımları, toplumda önemli değişimlere yol açmıştır. Fransız İhtilali sonrasında yayılan milliyetçilik akımı ve yabancı devletlerin Osmanlı'daki gayrimüslim tebaayı kışkırtma politikaları, millet sisteminin sürdürülemez hale gelmesine neden olmuştur. Bu gelişmelere karşı Osmanlı Devleti, milliyetçilik propagandalarını engellemek amacıyla Osmanlıcılık fikrini benimsemiş ve uygulamaya koymuştur (Demir, 2011). Osmanlıcılık, farklı fikri ve eylemsel hareketlere bir tepki olarak önce teorik düzeyde gelişmiş, ardından somut sonuçlar vermeye başlamıştır. İlk kez 1839 Tanzimat Fermanı ile gündeme gelen bu fikir, Müslüman olmayan halkların haklarının tanınmasını sağlamıştır (Türkmenoğlu, 2019). Ancak imparatorluk içinde birliği sağlama imkânı kalmayınca, Türklerin de diğer etnik gruplar gibi milli bilinç geliştirmesi ve örgütlenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Türk milliyetçiliği, diğer azınlıkların savunduğu milliyetçilik düşünceleriyle benzer bir çizgide gelişmiştir (Semiz, 2014). Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının devleti kurtarmada yetersiz kaldığı anlaşıldığında, aydınlar devleti koruyacak yeni bir hareket olarak Türkçülük fikrine yönelmişlerdir (Köçer, 2003).

Osmanlı'da, genel eğlencelerin içeriğinin ahlaki değerlere uygun olması ve siyasi açıdan sakıncalı olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu eğlencelerin genel ahlaka, yerel geleneklere ve dini değerlere uygun olmasını sağlayan kurallara uyulması önemli görülmüştür. Özellikle genel eğlencelerde kaba ve edebe aykırı kelimelerin kullanılması, davranışların sergilenmesi ve taklitlerin yapılmasının kabul edilemez olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, gayrimüslimlerin yaşadığı yerlerde Müslüman kadınların sahne önünde temsil edilmesinin İslami değerlere aykırı olduğu vurgulanmıştır. Osmanlı döneminde serbest zaman ve eğlence alanlarında gerçekleşen oyun, şarkı vd. eğlence mekanlarına ruhsat veren herkesin, mahalli zabıta ve belediye tarafından gerekli görülen yerlerde birer uygulama müfettişi bulundurması zorunlu tutulmuştur. Bu uygulama müfettişleri, eğlence mekanlarının, sanatçıların ve seyircilerin genel kurallara ve düzenlemelere uygun bir şekilde davranmalarını sağlamakla görevlendirilmiştir. Bu düzenleme, eğlence alanlarında düzenin sağlanması ve herkesin güvenli ve keyifli bir şekilde zaman geçirmesini amaçlamaktadır. Ayrıca, bu düzenleme sanatçıların ve seyircilerin davranışlarını denetleyerek, genel ahlaka uygunluğunu sağlayarak, toplumsal düzeni korumaya yönelik bir önlem olarak değerlendirildiği söylenebilir.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde serbest zaman ve eğlence alanında dini, siyasi ve edebi hassasiyetler oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Genel eğlence ve diğer serbest zaman faaliyetlerinin içeriği ve sunumu, dini, siyasi ve edebi normlara saygılı olacak şekilde düzenlenmeye ve denetlenmeye çalışılmıştır. Osmanlı döneminde serbest zaman ve eğlence alanında siyasi içerikli eserlerin ve politik fikirlerin sahnelenmesi yasaklanmıştır. Halkın huzurunu bozabilecek her tür serbest zaman ve eğlence unsurlardan kaçınılması önemsenmiştir. Bu bağlamda, genel eğlencelerin ve diğer serbest zaman faaliyetlerinin toplumun ahlaki ve kültürel değerlerine katkı sağlaması amaçlandığı söylenebilir.

Bu araştırma, Memalik-i Şahane'de Umumun İntibah ve Tenezzühü İçin İcra Olunabilecek Lubiyat ve Lehviyata Dair Nizamname başlıklı bir adet belgeyle sınırlıdır. Osmanlı Devleti dönemine ait Türk serbest zaman ve eğlence tarihine dair bilgileri ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu çalışma ile Osmanlı Devleti'nde serbest zamana ve eğlenceye yönelik hukuki bir düzenleme alanyazına kazandırılmıştır. Ayrıca, ulusal alanyazında serbest zaman alanında gelecekte yapılacak olan çalışmalara da kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Araştırma sonuçları, serbest zaman tarihine ilişkin mevcut bilgi havuzunun genişlemesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle, alanda yapılacak benzer çalışmalara da değerli bir referans olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Akbaş, H. E., Bozkurt, S. & Yazıcı, K. (2018). Osmanlı Devleti'nde lonca teşkilatı yapısı ve yönetim düşüncesi ile karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (İşletme Tarihi Özel Sayısı), 165-202.

Akdeniz, H. B. (2017). Batı müziğinin Osmanlı/Türk temsilcileri. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 4(10), 63-84.

Akın, B. A. (2013). Osmanlı'da İslami hükümlerin belirleyiciliğinde varolabilen "gösteri" türleri: "Meddah, karagöz ve orta oyunu". *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 5(2), 33-42.

Araç, Ü. (2022). *İktidar ve sanat: Damat İbrahim Paşa'nın hamiliği (1718-1730)*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları. s. 266.

Arslan, F. (2021). Alkol tüketiminin Osmanlı kamusal hayatında yarattığı sorunlar: İkinci Meşrutiyet Dönemi ve sonrasında örnekler. *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 478-497.

- Aydinoğlu, T. (2018). Osmanlı dönemi Türk müziğinin Wolfgang Amadeus Mozart'ın eserlerine etkisi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 8(5), 57-66.
- Balay, M. (2019). Osmanlı modernleşmesi ve ortaoyunu. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 30(30), 93-109.
- Berber, O. (2009). Türk kültüründe eğlence ve birlik unsuru olarak düğünler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 1-11.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2015). Sosyal tarihsel araştırma ve sözel gelenekler. F. N. Kırallı & H. Leblebici (Çev.), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri içinde*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Birer, M. (2018). Osmanlı eğlence müziği geleneklerinde sosyo-kültürel etkileşimler. *Ahenk Müzikoloji Dergisi*, 3, 66-83.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. (2023). Memalik-i şahane'de umunun intibah ve tenezzühü için icra olunabilecek lubiyat ve lehviyata dair nizamname. Yer Bilgisi: Y..PRK.DH.. / 9-28, Belge Tarihi: H-29-12-1313, s.1-9.
- Coşkunsoy, B. Ö. (2019). Osmanlı dönemi İstanbul'da opera mekanları. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(17), 590-596. <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.141>
- Çabuk, F. (2020). Osmanlı Devleti'nde memurların müdahil olduğu bazı fuhuş ve fahişe meseleleri üzerine bir değerlendirme (1833-1922). *History Studies*, 12(4), 1505-1523. DOI: 10.9737/hist.2020.888
- Çak, Ş. E. (2010). Osmanlı eğlence hayatında dans unsurları olarak köçekler, çengiler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 3(5), 82-95.
- Çinko, M. A. (2020). Osmanlı arşiv belgeleri ışığında İstanbul/Gedikpaşa'da bir yapı adasının 19. yüzyıldan Cumhuriyet'e değişiminin irdelenmesi: Tiyatrodan, mektebe. *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, 7, 6-30.
- Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca - Türkçe ansiklopedik lügat*. 19. Baskı. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Demir, M. (2018). Osmanlı eğlence hayatında bir alt kültür müzikli kahvehane: Amane kahvehaneleri. *Folklor/Edebiyat*, 24(93), 35-53. DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2017.66
- Demir, Ş. (2011). Tanzimat döneminde bir devlet politikası olarak Osmanlıcılık. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 331-348.
- Dinçer Berdibek, Z. (2017). Ötekinin merceğinden Osmanlı eğlence kültürü. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 37-58.
- Durkaya, H. (2020). Klasik Türk şiirinde Osmanlı eğlence hayatının bir yansıması: Mehtabiyeler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 24(24), 173-194.
- Düzgün, D. (2000). Osmanlı döneminde geleneksel Türk tiyatrosunun genel görünümü. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, 63-69.
- Erdinçli, İ. (2020). Sarhoşluktan keyif haline: Osmanlı İstanbul'unda içki içme ve meyhâne âdâbı. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 47, 21-44.
- Erdinçli, İ. (2023). 16. yüzyıldan 20. yüzyıla Osmanlı İstanbul'unda meyhane mezeleri ve yiyecekleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 42(73), 151-80.
- Ertuğrul, A. (2009). XIX. yüzyılda Osmanlı'da ortaya çıkan farklı yapı tipleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 13, 293-312.
- Fincham, B. (2018). *Eğlence sosyolojisi*. F. Ü. Selçuk (Çev.), Ankara: Nobel Yaşam.
- Fulin, N. (2009). *Osmanlı devletinde yasaklanmış içecekler (1603-1807)*. Yayımlanmış Doktora tezi. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilimdalı, Gaziantep.

- Goodwin, J. (1999). *Lords of the horizons: A history of the Ottoman Empire*. Vintage.
- Gümüş, K. S. (2023). İbrahim Tırsi'nin "eğlence" redifli gazeli üzerine. *RumeliDE (Yazım doğru) Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 510-519. DOI: 10.29000/rumelide.1379186
- Güzey, Ö. Ü. (2018). Osmanlı'da ekonomik daralma-eğlence hayatı ve matbaa'nın kullanılmaya başlaması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(86), 133-151.
- Harmandar, S. (2020). 19. yüzyılda İstanbul'da değişen eğlence anlayışı ve yeni eğlence mekânları. *Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1(1), 114-117.
- Kaptan, S. (1998). Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri. Ankara: Tekışık Yayınları.
- Karakaya, İ. (2014). Bilimsel araştırma yöntemleri. A. Tanrıöğer (Ed.), *Bilimsel araştırma yöntemleri içinde*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Köçer, M. (2003). Osmanlı Devleti'nde Türkçülük akımının ortaya çıkması. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 10-13.
- Köse, O. (2007). XVIII. yüzyıl sonları Rus ve Avusturya savaşları esnasında Osmanlı Devleti'nde bir uygulama: İstanbul'da içki ve fuhuş yasağı. *Electronic Turkish Studies*, 2(1), 104-123.
- Kurnaz Şahin, F. (2019). I. Dünya Savaşı ve sonrasında kumarın yaygınlaşması ve Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 405-426. <https://doi.org/10.21497/sefad.586668>
- Kutan, Ö. Ç. (2022). 19. yüzyıl İstanbul'unda sosyal ve kültürel hayatın modernleşmesi. *Memleket Siyaset Yönetim*, 17(37), 83-114.
- Kutlay, E. (2020). Osmanlı modernleşmesinin müzikal boyutu. *Z Kültür Sanat Şehir Tematik Dergi*, 4, 278-283.
- Küçük, Ş. (2022). Bir menâkıbın aynasından 19. yüzyıl Osmanlısında siyasi ve sosyal hayat Kemal-Nâme-i Düğümlü Baba cild-i sâlis örneği. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 377-398. <https://doi.org/10.52115/apjir.1206998>
- Naci, M. (2019). *Lügat-ı Naci: Osmanlıca Türkçe sözlük*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Obuz, Ö. (2017). Cumhuriyet döneminin "çılgınlık gecesi": Yılbaşı eğlenceleri ve eleştiriler. *Tarih Okulu Dergisi*, 30, 419-442. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1072>
- Okumuş, E. (2022). Said Halim Paşa'da Müslüman ahlakı. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 18(62), 64-87.
- Önal Kılıç, S. (2018). Edebiyat patronağı açısından Damat İbrahim Paşa dönemine dair genel bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 61, 1-14.
- Önen, S. (2018). Toplumsal tarih çerçevesinde İstanbul'daki modernleşme ve eğlence hayatı. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 29, 301-305.
- Semiz, Y. (2014). İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük politikası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(35), 217-244.
- Süngü, Z. (2017). Eğlence kültürünün bir parçası: Osmanlı lâle şenlikleri, çerâğân. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 519-522.
- Şenyurt, O. (2021). Mekânın, zamanın ve eğlencenin sınırlarında Osmanlı'da gazinolar. *Mimarlık ve Yaşam*, 6(3), 947-967. <https://doi.org/10.26835/my.979389>
- Türkmenoğlu, M. A. (2019). Osmanlı devletini kurtarma planı: Osmanlıcılık. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(2), 408-427. <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.601640>

- Tolu, O. A. (2021). Orta oyununun sosyolojik yapısı ve modern Türk sanatına etkisi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6, 314-323.
- Topuz, E. (2019). Müskirata mesken meyhaneden, balodan bozma baloza: Osmanlı'da eğlence mekânlarının dönüşümü, ihlaller ve tedbirler. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 46, 407-426.
- Ulu, C. (2013). I. Dünya Savaşı ve işgal sürecinde İstanbul'da yaşanan sosyal ve ahlaki çözülme (1914-1922). *Tarih Dergisi*, 58, 87-129.
- Yasubuğa, S. (2021). Son dönem Osmanlı toplumunda eğlence kültürü açısından sünnet düğünleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 675-690.
- Yaycıoğlu, A. (2018). Guarding traditions and laws-disciplining bodies and souls: Tradition, science, and religion in the age of Ottoman reform. *Modern Asian Studies*, 52(5), 1542-1603. doi:10.1017/S0026749X1700018X
- Yazıcı, H. (2024). Osmanlı dönemi kültür hayatı çerçevesinde Ermeni sanatçılar ve kültürleşme sürecinde opera sanatı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 38, 987-999.
- Yazıcı, M. (2012). Osmanlı dünyasında içki içme suçuna dair bazı gözlemler (XVI. yüzyıl). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 1317-1332.
- Yeniterzi, E. (2000). Divan şiirinde Osmanlı Devletindeki sosyal, ahlâkî ve iktisadî çözülmenin akisleri. A. Aköz, B. Ürekli, R. Özcan (Ed.), *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi bildiriler kitabı içinde*, (ss. 361-377) Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Yıldırım, F. (2021). Mühimme defterleri'ne göre Osmanlı Devleti'nde şarap. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(1), 495-514. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.826982>
- Yöre, S. (2011). Kültürleşmenin bir parçası olarak Osmanlı'da operanın görünümü. *Zeitschrift für die Welt der Türken: Journal of World of Turks*, 3(2), 53-69.
- Yöre, S. (2012). Mekân ve müzik: Osmanlı döneminde İstanbul'un çokkültürlü müzikli eğlence mekânları. *Belleten*, 76(277), 879-904. <https://doi.org/10.37879/belleten.2012.879>